

Ziya Gökalp (23 Mart 1876-25 Ekim 1924) ve Türkçe Ziya Gökalp (March 23th 1876 - October 25th 1924) and Turkish

Vahit Türk

Prof. Dr. İstanbul Kültür Üniversitesi, İstanbul Türkiye
Prof. Dr. Istanbul Kültür University, İstanbul, Türkiye
Orcid: 0000-0002-8611-9939 Email: vahitturk1@hotmail.com

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Türk, V. (2024). Ziya Gökalp (March 23th 1876 - October 25th 1924) and Turkish, *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, Special Issue of Ziya Gökalp, 1-11.

Türk, V. (2024). Ziya Gökalp (23 Mart 1876-25 Ekim 1924) ve Türkçe. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Ziya Gökalp Özel Sayısı, 1-11.

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 05 April/Nisan 2024

Accepted/Kabul Tarihi: 28 May/Mayıs 2024

Published/Yayın Tarihi: 06 December/Aralık 2024

Issue/Sayı: Ziya Gökalp Özel Sayısı /Special Issue of Ziya Gökalp

Pages/Sayfa: 1-11

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Yazar isim/ler).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Dünyadaki hemen bütün milliyetçilik hareketleri dilden ve tarihten beslenmiş, halka yönelip onun yaşattığı değerleri canlandırma ve dolayısıyla ulus kimliklerini onarma çabası gütmüşlerdir. Bu durum Türk milliyetçiliği hareketi için de böyledir. Milliyetçilik düşüncesinin öncüleri de Türk diline, tarihine ve halkına yönelmişler, bu kaynaklardan beslenmeye çalışmışlardır. Türk milliyetçiliği düşüncesinin öncülerinden ve bu düşünceyi sistemleştirenlerden olan Diyarbakırlı Ziya Gökalp, yaşadığı çağın koşullarına göre kendini oldukça iyi yetiştirmiş, 48 yıllık kısa hayatında yaşadığı bütün zorluklara karşın pek çok eser ortaya koymuştur. Gökalp; gazete yazarı, toplumcu, filozof, bir aydın ve düşünce insanı, sosyoloji bilimini Türkiye'ye taşımış bir bilgin ve öğretim üyesi gibi sıfatlara sahiptir. Bütün çalışmalarında Türk ulusunun yararlarını gözeterek bir Türkçü, özel hayatını da düşüncelerine göre düzenlemiş inancılı bir aydındır. Türk ulusunun her türlü sorunu üzerinde zihin yormuş, bu arada bir dil bilgini gibi dilticiliğin hemen her alanında Türkçenin sorunlarıyla uğraşmış, çözümler üretmiş, yol göstermiştir. Devletin konuyla ilgili neler yapması gerektiğini, aydınların ve sanatçıların nasıl davranmalarının doğru sonuçlar vereceğini belirleyen bir dil politikası uzmanıdır. Köken bilimiyle ilgili çalışmalarıyla bir etimologdur. Dilin grameriyle ilgili çalışmalar yapan bir ses bilgisi, biçim bilgisi ve cümle bilgisi uzmanıdır. Dilde tasfiyeciliğin doğru olmadığını düşünmekte ve halk dilinde kullanılan alıntı sözcüklerin varlığından rahatsız değildir ancak Türkçesi olan eş anlamlı bir yabancı sözcüğün kullanılmaması gerektiğini düşünür. Terim konusu üzerinde özellikle durur ve toplum için yeni kavramlar ve bilgileri ifade etmek üzere halka baş vurulmasını, orada bulunmazsa tarihî metinlere gidilmesini, orada da yoksa dilin kurallarına göre sözcük türetilmesini öğütler. Yabancı dil kurallarının, Arapça ve Farsça tamlamaların, yabancı çokluk biçimlerinin kullanılmasına karşıdır.

Anahtar Kelimeler: Ziya Gökalp, milliyetçilik, Türkçülük, tarih, Türkçe, yazı dili, halk dili.

Abstract

Almost all nationalist movements in the world have been nourished by language and history, and have aimed to turn to the people and revive the values they keep alive, thus repairing their national identities. This is also the case for the Turkish nationalism movement. The pioneers of the idea of nationalism also turned to the Turkish language, history and people and tried to benefit from these sources. Ziya Gökalp from Diyarbakır, one of the pioneers of the idea of Turkish nationalism and one of those who systematized this idea, educated himself very well according to the conditions of the age he lived in and produced many works despite all the difficulties he experienced in his short life of 48 years. Gökalp; He has qualities such as newspaper writer, socialist, philosopher, intellectual and thinker, and a scholar and lecturer who brought the science of sociology to Turkey. He is a Turkist who considers the benefits of the Turkish nation in all his works and is a faithful intellectual who dedicates and organizes his private life according to his thoughts. He pondered over all kinds of problems of the Turkish nation, meanwhile, like a linguist, he dealt with the problems of Turkish in almost every field of linguistics, produced solutions and showed the way. He is a language policy expert who determines what the state should do regarding the issue and how intellectuals and artists should act to give the right results. He is an etymologist with his studies on etymology. He is a phonics, morphology and sentence specialist who studies the grammar of the language. He thinks that liquidationism in the language is not right and he is not disturbed by the existence of loan words used in the public language, but he thinks that a foreign word with a synonym in Turkish should not be used. He specifically focuses on the issue of terminology and advises people to refer to it to express new concepts and information for the society, to go to historical texts if they are not available there, and to derive words according to the rules of the language if they are not available there. He is against the use of foreign language rules, Arabic and Persian phrases, and foreign plural forms.

Keywords: Ziya Gökalp, nationalism, Turkism, history, Turkish, written language, folk language.

Giriş

Bir dil, konuşucusu olan ulusun hem tarihî macerasını hem bu macera boyunca biriktirdiklerini hem yaşadığı yurtlarla ilgili anılarını hem komşularıyla ilişkilerini hem ürettiklerini hem tükettiklerini hem günlük yaşayışını hem gelecekle ilgili düşünce ve tasavvurlarını hem hayatla ve doğayla ilişkisini ve benzeri pek çok olguyu içinde barındırır. Bu yüzden dilin ne olduğu sorusunun en yakışan karşılığı, “*Bir ana dil, o dili konuşan ulusun ana yurdudur*” biçimindeki ulusu bütünüyle içinde yaşattığını ortaya koyan tanımlamadır. Uluslar, dilleriyle ve dillerinde yaşarlar, geleceğe de dilleriyle bakarlar, dilleriyle yürürler. Dilin bütün bu özellikleri onu, ulus kimliklerinin korunup geliştirilmesinde birinci etken sırasına çıkarır. Yazılarında dille ilgili pek çok konuya değinen Ziya Gökalp, *Musahabe: Millet Nedir* başlıklı yazısında ana dili ile ilgili şunları söyler:

(İnsan), Daha beşikte iken işittiği nimmelerle ana dilinin tesiri altında kalır. Bundan dolayıdır ki en çok sevdiğimiz lisan ana dilimizdir. Ruhumuza vect veren bütün dinî, ahlâkî, bedîî (estetik) duygularımızı bu lisan vasıtasıyla almışız. Zaten ruhumuzun içtimai kısmı bu dinî, ahlâkî, bedîî duygulardan ibaret değil midir? (Ziya Gökalp, 2023, s. 143).

Ulus kimliklerinin en belirgin göstergesi olan diller, ümmet çağında din dili sıfatı yakıştırılan dillerin boyunduruğunda kaldığı için gerektiği gibi gelişme imkânı bulamadı. “*Kutsalın dil*” kimliği yüklenen diller hem Hristiyanlık dünyasında hem de Müslümanlık dünyasında yüzyıllar süren bir egemenlik kurdu ve zaman zaman ulus dillerinin bütünüyle yitirilmesine bile yol açtıkları oldu. Hristiyanlık dünyasının orta çağlarında kilisenin egemenliğine karşı ciddi itirazlar görülmeye, kutsal kitap ulus dillerine çevrilmeye başlandı ve sonunda kilise kendi sınırlarına çekilmek zorunda kaldı. İslam dünyasında o denli bir baskı söz konusu olmasa da zaman içinde Arapçanın egemenliği yerleşti ve ulus dillerini yitirip Arapçayı benimseyen, zaman içinde de bütünüyle Araplaşan uluslar oldu. Farslar ve Türkler İslam dinini benimsedikten sonra ulus dillerini korudular ancak dillerinin Arapçanın etkisinde kalmasının önünü alamadılar. Hem Farsça hem de Türkçe Arapçadan gerektiğinden ya da olması doğal karşılanabilecek durumun çok ötesinde etkilendi. Türk kültür tarihinde Türkçeyi öne çıkarmaya çalışan aydınların en önde geleni olan Ali Şir Nevâyî’de bile *Kur’an-ı Kerim*’de o yönde hiçbir ayet hatta ima olmamasına karşın Arapçanın kutsal, üstün bir dil olduğu düşüncesi ile karşılaşılmaktadır.

Türkler, İslam dinini Araplardan daha çok, tarihin derinliklerine giden ilişkilere sahip oldukları ve iç içe yaşadıkları Farslardan öğrendikleri için Farsça pek çok terimi de kısa sürede dillerine taşıdılar. Türkçe Farsça ilişkisi din ile sınırlı kalmadı ve başta edebiyat olmak üzere hayatın pek çok alanını etkiledi, iki dil birbirinden sayısız sözcük almakla kalmadı, dillerin kalıp yapıları, cümle tipleri, ekleri bile karşılıklı ödünçlendi.

Kaşgarlı Mahmut, Balasagunlu Yusuf, Yesili Hoca Ahmet gibi İslam sonrasının öncü aydın ve bilginleri, Türklerin İslam dinini benimsemelerinden sonra da Türkçe ile yaşamaları için büyük çaba gösterdiler, her biri bir ulusu kendi kimliğiyle geleceğe taşıyacak önemli eserler ortaya koydular. Bu öncülerin açtığı çığır, zaman zaman zayıflayıp gözden uzak duruma gelse de hiçbir zaman bütünüyle etkisiz olmadı ve hem Batı Türklüğünde hem Doğu Türklüğünde sürekli varlığını hissettirdi. Her zaman o çığırdan yürüyen aydınlar, bilginler, ozanlar oldu.

Avrupa’da 1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali ile başlatılan ve kişiöğlunun modern çağına damga vuran milliyetçilik düşüncesi, ana beslenme kaynakları olarak ulusların diline ve tarihine yöneldi. 12. Yüzyıldan sonra İsveç Krallığı’nın bir parçası durumuna giren Finlandiya toprakları, 19. Yüzyıl başlarında Rus Çarlığı tarafından ilhak edildi ve bu işgal sonrasında Avrupa’da dalga dalga yayılan milliyetçilik hareketleri Finler arasında da etkili olmaya başladı. Fin aydınları da ulus varlıklarını sürdürmenin yolu olarak halka yönelmeyi, halkta yaşayan dil ve edebiyatlarını canlandırarak bir yazı diline sahip olmayı, sonrasında ise özgürlük elde etmeyi hayal etmiş ve hayallerini gerçekleştirmişlerdi:

Finlandiya tarihinde önemli bir dönüm noktası 1809 yılında ülkenin Rusya ile birleşmesi oldu. Bu değişiklikte birlikte ülkenin politik yaşamı esaslı bir değişime uğradı. İsveç devletinin ayrılmaz bir bileşeni olmaktan çıkıp Rus monarşisi çerçevesi içinde bağımsız bir idari birim haline geldi. Fin ulusal bilinci 1809 yılı sonrasında bariz bir dönüşüm geçirdi. Yavaş yavaş ortaya çıkmakta olan yeni Finlilik bilinci millî var oluşun asli unsuru ve önkoşulları olarak dil ve kültüre öncelik vermişti. (Hroch, 2011, s. 107).

Pek çok Avrupalı ulusun milliyetçilik hareketlerinin incelendiği bu eserde ana dili neredeyse İsveççe olmuş Fin aydınların Fin milliyetçiliği içindeki yeri üzerinde de durulmuş, 1840’lı yıllara kadar Fince üzerinde çok sayıda araştırma yapıldığından, *Fin Edebiyat Topluğu* adıyla bir örgütlenmeye gidildiğinden ve bütün bu çalışmaların Rus yönetim tarafından rahatsızlıkla karşılandığından söz edilmiştir.

Halka yöneliş, doğal biçimde yoğun olarak halk kültürüyle ilgili araştırmalar yapılmasının yolunu açtığı gibi halkın günlük yaşayışında kullandığı dilin yazı dilleriyle ayrımlarını gündeme taşıdı, edebiyat dillerinin özellikle kültür merkezlerinde yaşayan halkın diliyle ilişkilendirilmesi yolunda tartışmalar başladı, aydınlar ve sanatçılar konuyla ilgili çalışmalar yaptılar. Bu tartışmaların Tanzimat’tan sonra, özellikle de on dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı’daki ve Rus Çarlığındaki Türk aydınları arasında yoğun biçimde yapıldığı bilinmektedir. Kazan, Kırım, Orenburg, Bakü gibi Rus Çarlığı egemenliğindeki Türk kentleri ile Selanik, İstanbul ve Kahire gibi kentler basın yayın faaliyetinin ve tartışmaların yoğunlaştığı merkezlerdir. Osmanlı’daki baskılar nedeniyle yurt dışına kaçmak zorunda kalan Türk aydınların özellikle Fransa’daki faaliyetleri de dikkat çekici ölçüdedir.

Birbirine oldukça uzak olan bu kentlerdeki aydınların aralarındaki yoğun ilişki de son derece ilgi çekicidir. Buna bir örnek olmak üzere Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset* başlıklı ünlü makalesi etrafındaki tartışmaları gösterebiliriz. Bilindiği üzere makale Kazan'ın bir köyünde yazılıp Kahire'de yayımlanan *Türk* gazetesine gönderilir. Yayımlandıktan sonra Bakü'de yaşayan Hüseyinzade Ali Bey ile İstanbul'da yaşayan Ahmet Ferit konuyla ilgili düşünce ve eleştirilerini yazıp gazeteye gönderirler ve bunlar da yayımlanır. Yani Kahire'de yayımlanan bir gazetede çıkan yazı, Kazan'da, Bakü'de ve İstanbul'da yankı bulmaktadır. (Türk, 2023, s. 120). Aynı biçimde Kırım Bahçesaray'da Gaspıralı İsmail Bey tarafından yayımlanan *Tercüman* gazetesi de hemen bütün Türk yurtlarına ulaşmakta ve bütün Türkler tarafından okunup anlaşılmağa idi. *Dilde, Fikirde, İşte Birlik* baş sözüyle yayımlanan *Tercüman* gazetesinin bütün Türk aydınlarına ısrarla öğütlediği ve büyük mücadele vererek herkesin zihnine yerleştirdiği ortak dil düşüncesi, aydınlar tarafından benimsendi ve kısa sürede hemen bütün Türk yurtlarında yankılandı.

Tanzimat döneminin ilk kuşak aydınlarının etkinlikleri ve birtakım kavramları yüksek sesle dillendirmeleri, aydınlar arasında karşılık buldu. Namık Kemal'in vatan ve hürriyet ile ilgili haykırışları, Ali Suavi'nin çalışmaları, Mehmet Emin'in "*Ben bir Türk'üm, dinim cinsim uludur!*" dizesiyle başlayan şiiri, Osmanlı toplumu için yeni idi ancak yakın komşumuz olan Avrupa bütün bu kavramları artık içselleştirmiş ve büyük ölçüde konuyla ilgili sorunları çözümlenmiş, açılan yolda kendinden emin bir biçimde yürümekteydi. Osmanlı egemenliğinde yaşayan Müslüman olan ya da olmayan uluslar da milliyetçiliklerini yüksek sesle dillendirmişler, pek çoğu bağımsızlığını elde etmiş, bir kısmı da bu yolda çabalarını sürdürmekteydi. Türk aydınların sarıldığı Osmanlıcılık ve İslamcılık bir sonuç vermemiş, Türklerden başka hemen hiç kimse bunlara itibar etmemişti. Türk aydınları, pek çok denemeden sonra bağımsızlık için neredeyse son çare olarak Türk'e, Türklüğe, Türkçülüğe sarılmak gerektiği noktasına gelmişlerdi.

Değişik Türk yurtlarında Gaspıralı'nın *Tercüman*'ı gibi pek çok yayın organı çıkmaya başlamış, bu yayın organlarının çevresinde ciddi bir birikim oluşmuştu. Hüseyinzade Ali Bey, Ali Merdan Topçubaşı, Ağaoğlu Ahmet Bey, Akçuraoğlu Yusuf, Sadri Maksudi, Ayaz İshaki ve daha başka pek çok ikinci kuşak diyebileceğimiz aydın, hayatlarını ortaya koyarak büyük bir mücadeleye girişmişlerdi. Bu büyük aydınlardan biri de Diyarbakır gibi merkeze uzak bir kentte doğmuş ve hemen bütün hayatını büyük sıkıntılarla geçirmiş olan Ziya Gökalp'tır. Kendi kendisini yetiştirmiş olan Gökalp ile ilgili pek çok çalışma yapılmış olmakla birlikte bu büyük aydının hayatını adadığı milleti tarafından halen gerektiği gibi tanınmadığı bir gerçektir. Yılmaz Özakpınar, onun birtakım düşüncelerini eleştirdiği bir yazısını şöyle sonlandırır:

Ortaya koymuş olduğu medeniyet ve kültür kavramını eleştirel bir gözle incelediğimiz Ziya Gökalp, büyük bir düşünce insanıdır. Sosyoloji diye bir bilimin adı yalnız Türkiye'de değil, dünyanın çoğu ülkelerinde bilinmezken ve hatta Avrupa'nın birçok ülkesindeki üniversitelerde sosyoloji kürsüsü yokken, Ziya Gökalp İstanbul Üniversitesinde sosyoloji kürsüsünü kurmuştur... Millet her dardını kendine dert edinen bu hakiki memleket çocuğu, yüksek öğrenimi olmadığı ve kendi kendini yetiştirdiği halde ele aldığı meselelerin çeşitliliği, boyutları ve o meseleler üzerinde ürettiği düşüncelerin orijinal ve yerli niteliği bakımından çapına henüz erişilmemiş bir büyüklük gösterir...

Muazzam bir millet sevgisi, müthiş bir azim ve coşkulu bir şevkle giriştiği fikir faaliyetleri o kadar çeşitli idi ve öte yandan içinde yaşadığı buhranlı siyasi ortam o kadar acil çözümler gerektiriyordu ki o yüzden Ziya Gökalp, düşüncelerindeki birçok noktaları derinleştirememiştir... Fakat bugün ele aldığımız bir sürü meseledeki öncülük şerefi, bu büyük sosyologu ve fikir insanını düşünce tarihimizin başkşesine yerleştirmeye yeter. (Özakpınar, 2019, s. 28-55)

Özakpınar'ın da belirttiği üzere Ziya Gökalp, çok çeşitli konuları ele almış, pek çok konuda düşüncelerini yazmıştır. Onun bütün faaliyetlerinin merkezinde Türk milleti, Türk milletine yararlı olma, insan yetiştirme çabası vardır. Kendisini bir öğretmen olarak konumlandırır ve sürekli olarak insanlara bir şeyler öğretmeye, onları eğitmeye çalışır. Bu durumun en güzel örneği, Limni ve Malta adalarında yaşadığı sürgün hayatıdır. Ziya Gökalp, iki yıla yakın süren sürgün hayatında yaşadığı hapisaneyi bir okula dönüştürmüş ve düzenli olarak okumuş, yazmış, sürgündeki arkadaşlarıyla dersler yapmıştır.

Ziya Gökalp bir Türkçüdür. Dolayısıyla üzerinde durduğu konuların başında Türklük, Türk tarihi, Türkçe vardır. Gençlik yıllarında bir kimlik bunalımı yaşamış ve doğduğu bölgeyi, bölgenin etnik yapısını ve kendi soy köklerini araştırmış, Türk olduğu düşüncesine ulaşmıştır. Konuyla ilgili araştırmalarının sonucunu şöyle açıklar:

... Bu alametler bana Diyarbakırlıların Türk olduğunu gösterdiği gibi, babamın iki dedesinin birkaç batın (nesil) evvel Çermik'ten yani bir Türk muhitinden geldiklerine nazaran irken de Türk neslinden olduğumu anladım. Mamaafih dedelerimin Kürt yahut Arap muhitinden geldiğini anlarsaydım, yine Türk olduğuma hüküm vermekte tereddüt etmeyecektim. Çünkü milliyetin yalnız terbiyeye istinat ettiğini de (dayandığını da) içtimaî tetkiklerimle anlamıştım (Ziya Gökalp, 2018, s.146).

Çağın sosyoloji bilimine hakim olan ve Özakpınar'ın belirttiği üzere bu bilim dalını Türkiye'ye getiren Ziya Gökalp, kendi milliyeti konusunu da araştırmış ve millet mensubiyetinin kişinin aldığı eğitimle, yetiştiği ortamla ilgili olduğunu bilen bir sosyolog olarak ırk yönüyle de Türk olduğundan emin olmuştur. Ali Kemal'in kendisinin Türk kökenli olmadığı yolundaki iftiralarına bir şiirle verir. Ali Kemal'e başlıklı şiirden alınan aşığıdaki dörtlükler konuyla ilgili ne düşündüğünü, nasıl düşündüğünü açık biçimde gösterir:

Hatta ben olsaydım; Kürt, Arap, Çerkez;
İlk gayem olurdu Türk milliyeti
Çünkü Türk kuvvetli olursa, mutlak,
Kurtarır her İslam olan milleti!

Türk olsam olmasam ben, Türk dostuyum,
Türk olsan olmasan sen, Türk düşmanı!
Çünkü benim gayem Türk'ü yaşatmak,
Seninki öldürmek her yaşatanı!

Türklük hem mefkurem hem de kanımdır,
Sırtımdan alınmaz, çünkü kürk değil!
Türklük hadimine Türk değil diyen
Soyca Türk olsa da piçtir, Türk değil! (Tansel-1977, s. 277)

Ziya Gökalp ve Dil Görüşleri

Ziya Gökalp'in dil ve edebiyat, özellikle halk edebiyatı ile ilgili düşüncelerini doğrudan bu konularda yaptığı çalışmalarda bulabileceğimiz gibi değişik konularda yazdığı pek çok yazıda da görebiliriz. O, bu konularda yalnız araştırma ve inceleme yapmamış, düşüncelerini uyguladığı ve destan, hikâye, masal olarak nitelediği manzum ve mensur edebî metinler de ortaya koymuştur.

Ziya Gökalp ve benzeri aydınlar, yüzyıllar boyu işleyen kurulu bir düzene ve yine yüzyılları bulan alışkanlıklara karşı çıktıkları için önceleri büyük tepkilerle karşılaşmışlar gerek gerçek düşünceleri gerekse onlara başkaları tarafından yakıştırılan fikirlerden dolayı acımasız eleştirilere muhatap olmuşlardır. Dil ve edebiyat ile ilgili görüşleri de bu eleştirilerin yoğunlaştığı konulardan biridir. Eleştirenlerin büyük bölümü sonraki yıllarda Gökalp ve arkadaşlarıyla aynı çizgiye gelmişler ancak bir kısım aydın bu eleştirilerinden hiçbir zaman vaz geçmemiştir.

Ziya Gökalp'in dil ve edebiyat ile ilgili düşüncelerini ve yaptıklarını teorik bilgi ve uygulama ile ilgili olanlar biçiminde değerlendirmek gerekir. Bilgi ile ilgili olanlara bakıldığında bunların dil biliminin değişik dallarına ait inceleme ve araştırma sonuçlarını içerdiği görülür. Uygulama alanı diye ayırabileceğimiz çalışmaları ise Ziya Gökalp'in kendisini konumlandığı durumla ilgili düşünmek gerekir. O kendini bir öğretici olarak konumlandırmış ve düşüncelerini uygulayarak göstermeyi bir öğretim yöntemi olarak benimsemiştir. Yazdığı hikâye, şiir ve destanlarda kullandığı son derece yalın dil, onun nasıl bir yazı dili düşündüğünün en açık göstergesidir. Onun bu amaçla yazdıklarında zorunlu olmadıkça yabancı sözcükler kullanmadığı, yer yer hiçbir alıntı söz kullanmadan metinler oluşturduğu görülür. Bilimle ve düşünceleriyle ilgili yazıları, bugüne göre ağır ve külfetli bir dille yazılmış olmakla birlikte şiir, hikâye, masal denemeleriyle mektuplarının dili oldukça yalındır. Bu tür metinlerin bugünün okuyucusu için de gayet anlaşılır metinler olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Ziya Gökalp'in dil konusundaki düşüncelerini değerlendirmeye, o çağ insanının konuşup yazdığı dilin nasıl adlandırılması gerektiği yolundaki tartışmalardaki tavrını ortaya koymakla başlamak uygun olur. Bilindiği üzere Ziya Gökalp, Ali Canip ve Ömer Seyfettin tarafından Selanik'te çıkarılan *Genç Kalemler* dergisinin yazar kadrosunda yer almış ve bu dergide çeşitli konularda yazılar yazıp düşüncelerini ortaya koymuştur. *Eskiliğin Mukavemeti* başlıklı yazısında dilin adı konusuna değinilir:

“Osmanlı milletini Osman Gazi tesis etti, fakat Türk kavmi, Türk lisanı, Türk edebiyatı Osman Gazi'den daha evvel mevcut idi. Türk lisanı, Türk edebiyatı Selçukilerden, hatta Oğuz Han'dan pek çok eskidir. Türkçe bugün yüz milyon Türk'ün konuşmakta olduğu bir lisanıdır. Bu yüz milyon kan kardeşinin yegâne rabitası olan lisanına kendi ismini vermek günah mıdır?.. Türkçe Osmanlı milletinin resmî lisanı olmakla içtimai ve kavmi mahiyetinden tecrit olunamaz!.. Katiyen olunamaz!..” (Ziya Gökalp, 2019, s.55).

Başka bir yazısında Osmanlıca tabirinin bir Tanzimat tuzağı olduğundan söz eden Gökalp, Osmanlı egemenliğinde yaşayan hiçbir kavmin bu tuzağa düşmediğini, yalnızca Türklerin düştüğünü belirtir: *“Bu Tanzimat tuzağına düşen yalnız Türkler oldu. Türkler, lisanlarının hakikaten üç dilden mürekkep Osmanlıca olduğuna inanarak halk lügatiyle söylemeyi ve yazmayı irtica (gerilik) telakki ettiler (saydılar)”* (Ziya Gökalp, 2019, s. 142).

Genç Kalemler dergisi dil konusunda son derece sistemli bir yol izler ve konuyla ilgili bir program yayımlar. 14 maddeden oluşan bu programa göre Arapça ve Farsça tamlamalar kullanılmayacaktır, alındığı dilde çokluk olduğu halde Türkçede teklik belirten sözcükler

ile herkesçe bilinen tamlamalar kullanılacaktır, yabancı dillerin çokluk biçimleri yerine Türkçenin çokluk eki kullanılacaktır, yabancı dillerden basit terimler kullanılacaktır gibi birtakım öneriler getirilmiş ve kendilerinin bu maddelerde belirtilen konulara dikkat edecekleri açıklanmıştır. (Öksüz, 1195, s. 97).

Lisan başlıklı yazısında dilin söz varlığının nasıl olması/oluşması gerektiği konusundaki düşüncelerini görürüz: “*Türkçede istilahların gayri bütün kelimeler mümkünse Türkçe olmalı yahut Türkçeleşmiş bulunmalı.*” Gökalp bu sınırı çizdikten sonra o günün dilinde kullanılan birtakım örneklerle düşüncesini açıklama yoluna gider:

Arapça, Acemce terkipler (tamlamalar) lisanımızdan çıkarılmalı, cemiler (çoğullar), edatlar (ekler), sigalar (çekimler) lisanımızdan çıkarılmalı, suarâ-yı cedide diyeceğimize yeni şairler, edebiyat-ı Türkiye diyeceğimize Türk edebiyatı, tabiiyet diyeceğimize tabilik, serbestî yerine serbestlik, müciz bir muharrir yerine icazcı bir muharrir, müciz bir ifade yerine icazlı bir ifade demeliyiz. (Gökalp, 2019, s. 123).

Bu yazının yayımlanmasından bugüne geçen zaman içinde dilde meydana gelen değişimler, Ziya Gökalp ve arkadaşlarının açtıkları çığırın varmak istedikleri sonucun daha ötesine ulaştığını göstermektedir. Yukarıdaki örneklerin hemen hiçbiri bugün kullanılmamakta, yabancı dil kuralları hemen bütünüyle dilden atılmış, bunun yanında o çağ için olağan görülen pek çok sözcük de yerini Türkçe sözcüklere bırakmıştır. Özellikle Arapça ve Farsça sözcükler konusunda aydınların zihninde bir set oluşmuş ancak Ziya Gökalp düşüncesinde olan aydınların bütün yabancı diller için oluşturmaya çalıştıkları set, Batı dillerinden, özellikle de İngilizceden gelen sözcükler için işlemez olmuştur. Arapça ve Farsçanın geçmişteki imtiyazlı yeri, günümüzde İngilizceye tahsis edilmiştir. Bu, tarihin hemen her döneminde karşılaşılan dış etkilere açık olma durumunun Türk aydınının tarihî hastalığı olarak yorumlamak abartılı olmayacaktır. Ziya Gökalp günlük dil konusunda ne düşündüğünü on dörtlükten oluşan *Lisan* başlıklı şiirinde anlatır. Bu şiirin ilk ve son dörtlükleri şöyledir:

Güzel dil Türkçe bize,

Başka dil gece bize.

İstanbul konuşması

En saf, en ince bize.

....

Türklük'ün vicdanı bir,

Dini bir, vatani bir;

Fakat hepsi ayrılır

Olmazsa lisanı bir. (Tansel-1977, s. 106)

Bir bilgin olarak Ziya Gökalp bilim terimleri üzerinde çok durur ve bunların bütün Müslüman uluslarda ortak olması gerektiğini, dolayısıyla terimlerin Arapça köklerden yapılmasının doğru olacağını düşünür. Ancak geçen zaman içinde bunun mümkün olmadığı görülmüş ve terimler konusunda da Türkçeleştirme çalışmaları yapılmış, değişik bilim dallarında pek çok Türkçe terim türetilmiştir. Gökalp bu yazısının sonunda Gaspıralı İsmail Bey ile aynı düşüncede olduğunu da şu cümlesiyle ortaya koyar: “*Lisanımızı Türkçeleştirirken tedricen (gitgide) bütün soydaşlarımızın anlayacağı umumi bir Türkçeye doğru gitmek lazım geldiğini de unutmamalıyız.*” (Ziya Gökalp, 2019, s. 124). Görüldüğü üzere bu yazıda Ziya Gökalp, dilin yabancı diller ile ilişkisinin ne düzeyde olması gerektiğinin ölçüsünü ortaya koymuş, yabancı dil kurallarının dilin yapısını bozacağını ve bu konuda titiz davranılması gerektiğini belirtmiş ve bütün Türkler için ortak bir anlaşma ve yazı dili oluşturulmasını bir ülkü olarak göstermiştir.

Türk dili, Osmanlı ile başlamadığı gibi Türk edebiyatı da Osmanlı ile başlamaz. Dilin ve edebiyatın geçmişini bilmek, geleceği kurmak açısından son derece gerekli ve önemlidir:

Türk edebiyatı ne Âşık Paşa ile ne de Nevâyî ile başlar. Edebiyatımızın membalarını bir taraftan taş mahkûkelerde (yazıtlarda), ceylan derilerinde, diğer taraftan da halkın konuşmalarında, masallarında, destanlarında aramalıyız. Millî veznimiz parmak usulüdür. Millî dilimiz yalnız Türk sarfına tabi olmalıdır. Millî edebiyatımız mevzularını, istiare zeminlerini Türk hayatından, Türk içtimai teşkilatından, Türk esatirinden (mitolojisinden), Türk menkıbelerinden almalı. Lisanımızdan yabancı terkipleri, şiirimizden yabancı vezinleri, edebiyatımızdan yabancı telmihleri atmeliyiz... (Ziya Gökalp, 2019, s. 128).

Türkçülerin uluslararası bir programları da olması gerektiğini düşünen Ziya Gökalp, bu programın öncelikle Müslüman ulusların bağlarını sürdürmek ve sağlamlaştırmak amacına yönelik olması gerektiğini düşünür. O, bir Türkçüdür ancak ümmet duygusunu reddetmez ve yaşadığı çağa uygun gördüğü düşünceler ortaya koyar. Uluslararası programının bir maddesi alfabe ile, bir maddesi de bilim terimleriyle ilgilidir:

1. Bütün İslam kavimleri arasında müşterek olan Arap hurûfunu (harflerini) lâ-yetegayyer (değiştirilemez biçimde) muhafaza etmek, 2. Bütün İslam kavimlerde ilim istilahlarının (terimlerinin) müşterek bir hâle getirilmesi için İslam ümmeti arasında istilah kongreleri inikat ettirmek (toplamak) ve istilahları Türkçeden, Arabîden ve kısmen de Farisiden yapmak... (Ziya Gökalp, 2019, s. 145).

Türk Milleti ve Turan başlıklı yazıda Türkler arasındaki ilişkilere değinilir ve Kazanlı bir gencin “Türklük bir bütün müdür, yoksa her boy ayrı bir ulus mudur?” anlamındaki sorusunu esas alarak birtakım açıklamalarda bulunur. Gökalp, bu soruyu kısaca geçiştirmeyi ya da kestirip atmayı uygun görmez, Türklerin bir bütün olduğunu çeşitli gerekçelerle ortaya koyarak konuyu açıklama yoluna gider: “... Bundan dolayıdır ki bugün Türklerin hemen umumu birbirinin lisanını anlar bir kavim hâlinde ve tanışma devri başladığı için artık uzaklaşma imkânı yoktur.

Türklerin lisanca uzaklaşmamasına Türkçe kitapların uluslar arasında tedavül etmesi (dolaşması) de başlıca bir sebeptir. Bir taraftan Çağatayca divanlar Garp Türkleri tarafından okunur, diğer cihetten (taraftan) de Osmanlıca eserler sandık sandık Kırım’a, Kazan’a, Kafkasya’ya, Türkistan’a götürülürdü...” (Ziya Gökalp, 2019, s. 163). Yazının devamında bu kitap alışverişi dolayısıyla önce Kırım ve Kafkasya’da, daha sonra ise İdil-Ural ve Türkistan’da İstanbul’da gelişen edebiyatın taklit edilmeye başlandığını, ayrıca İstanbul Türkçesinin de yayıldığını ancak bu sırada ortaya çıkan üç etken dolayısıyla bu gelişmenin durduğu belirtilir. Bu etkenlerden birincisi Rusya’da kurulan sosyalizm yönetimi, ikincisi umutsuzluk, üçüncüsü de mektep baskısı, yani değişik Türk boylarına ait kitapların okunmasının yasaklanmasıdır. Bu üç vasıta, birleşme yoluna giren Türk dilinin parçalanmasına neden olmakta ancak Kazan’dan, Kırım’dan, Kafkasya’dan birtakım aydınlar İstanbul Türkçesi ile yazmayı sürdürmektedirler.

Pek çok yazısında dilde tasfiyeciliğin karşısında olduğunu belirten Ziya Gökalp, “Türk Sarfı: Türk Sarfına ve Şivesine Dair” başlıklı yazısında Türk dil biliminin bugün de uğraştığı birtakım sorunları dile getirir. Bunlardan biri, Türk dil bilgisinin yazılmasında özgür bir zihinle işe başlayamamak, Arap ya da Fransız gramerciliğini örnek alarak onların etkisinde Türk dil bilgisi yazmaya çalışmaktır. Türkçeden hem yapı hem de köken olarak farklı olan bu iki dil örnek alınarak yazılacak dil bilgisi kitaplarının Türkçeyi bütün yönleriyle ele alması ve açıklaması mümkün olmayacaktır. “Her lisanın kendine has bir bünyesi vardır. Şimdiye kadar Türk sarfı (dil bilgisi) yazarlar Arapçanın yahut Fransızcanın sarflarını numune (model, örnek) ittihaz ederek (sayarak) Türkçeyi bu iki lisanın kalıplarına sokmaya çalışmışlardır... Lisan da diğer ‘şeniyet=realite’ler gibi kanunlarını, kaidelerini sinesinde taşır.” (Ziya Gökalp, 2019, s. 222).

Tasfiyecilik konusunda açık bir tavır alan Ziya Gökalp, günlük dile yerleşmiş olan alıntı sözcükler konusunda da açık bir duruş sergiler ve pek çok yazısında aynı düşünceleri ifade eder:

Arapça ve Acemceden lisanımıza geçen ‘kitap, kalem, mektep, naz, padişah’ gibi kelimeler Türkçüler ve Avrupalılarca da makbuldür. Avrupa lisanlarından Türkçeye girmiş olan ‘vapur, istasyon, tiren, fonograf, salon’ gibi kelimeler Türkçüler ve İslamcılar tarafından da kullanılmaktadır. Lisanımızda canlı bir surette yaşayan Türkçe kelimeler hakkında ise Avrupalıların ve İslamcılarının hiçbir aleyhtarlığı yoktur. O halde her üç zümrenin istediği müesseseler olup, istemediği müstehaselerle (fosilleşmiş kelimelerle) pest-zindelerdir (arta kalanlardır). (Ziya Gökalp, 2019, s. 145).

Bu satırlarla çağın üç büyük düşünce akımı mensuplarının dil konusunda aralarında pek de fark olmadığını göstermeye çalışan Ziya Gökalp, hemen bütün yazılarında olduğu gibi olgun bir bilim ve düşünce insanı sakinliğiyle konuya yaklaşmış, farkları değil ortaklıkları dile getirmenin daha yararlı olacağı düşüncesiyle davranmıştır.

Aynı yazıda Türkçenin yapısı üzerinde de durulur ve söz uydurma yoluna gidenlerin Türkçenin yapısına dikkat etmeyip rastgele sözcükler ortaya attıklarından şikayet edilir. Türkçede kelime ve ek (edat) olmak üzere iki dil ögesi vardır. Bir üçüncü öge olarak da “zemime”den söz eden Gökalp, bundan kastının fosilleşmiş ekler olduğunu ve bunların söz türetmede kullanılamayacağını belirtir. Buna örnek olarak gömlek sözcüğündeki +lek ekini, yelpaze sözcüğünün +paze bölümünü ve eldiven sözcüğündeki +diven kısmını gösterir. Bir başka örnek ise Türkçenin bütün tarihî ve çağdaş lehçelerinde sık kullandığı bir ek olan +lık/+lik’tir. Ziya Gökalp, “Mesela ‘lik’ zemimesiyle ‘üçlük, dörtlük, beşlik’ suretinde kelimeler yapamayız.” der ancak bugün bu sözcüklerin üçü de yadırganmadan herkes tarafından kullanılmaktadır. O gün için Türkçe konuşup yazarların dillerinin ve kulaklarının alışkın olmadığı bu sözcükler, bugün kullanılmakta ve sözlüklerimizde yer almaktadır. Burada dilde alışkanlığın da son derece önemli olduğunu belirtmek gerekir. Geçmişte kulağımızın yadırgadığı pek çok sözcük, bugün dilimizin söz varlığında yerini almış, yaygınlaşmıştır. Ziya Gökalp’ta buna benzer başka örneklerle de karşılaşılır. Bu durum, Ziya Gökalp ve arkadaşlarının açtığı yolun onların düşündüğünden daha ileri gittiğinin göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Elbette bugün de dilimizde pek çok dilden alıntı sözcükler vardır ancak geçmişe oranlandığında Türkçe lehinde bir durum olduğu açıktır. Konuşma dilimiz ile yazı dilimiz bugün birbirine daha yakındır.

Ziya Gökalp bazı yazılarında köken bilgisi yani etimoloji konusuna girer. Bu yazılarında önemli Avrupalı Türkologların çalışmalarından haberli olduğu anlaşılır. Konuyla ilgili verdiği bilgilerin bir kısmının kuşkuyla karşılanması gerekse de yazdıklarıyla bu alanda da öncülük ettiğini belirtmek gerekir. Gökalp’a göre Türkçede eren, oğlan gibi birkaç sözcükte karşılaştığımız ve eski bir çokluk eki olduğunu bildiğimiz +an eki, Akhunların bir başka adı olan Kuşan sözcüğünde de vardır ve bu sözcük kuş+an biçiminde ayrılır ve bu ek, Farsça çokluk eki olan +an’dır. Oguz, ok+uz olarak ayrılabilir, Tsın sözcüğü, tosın sözcüğünün Çincedeki biçimidir. Aslı kurt anlamındaki çine olan şâne, Arapçalaştırılmış olan şahne sözü ile aynıdır. Akıl anlamındaki ög sözcüğünden hareketle birtakım düşünceler ileri sürer ve akıllı anlamındaki öge sözcüğünün ve ömek eyleminin ög’den türediğini belirtir. Halbuki yazıtlarda

düşünmek anlamında ömek eylemi kullanılır ve bu eylemden -g ekiyle ad türetildiğini söylemek dilin yapısı için daha doğru bir bilgidir. Ok sözcüğünün ök'ün eş anlamlısı olarak kullanıldığı ve bundan da okuş sözcüğünün türetildiği ifade edilir. Buradan da şu düzeltmeyi yapmak gerekir. Uk- anlamak, idrak etmek anlamında bir eylem köküdür ve bu kökten akıl, anlayış anlamında ukuş sözcüğü türetilir. Ok sözcüğünden hareketle boy adlarına değinilir ve öksüz, öğrenmek, öğüt, oğul, oğlan gibi sözcüklerin ok sözcüğünün türemişleri olduğu ve ok'un aklın temsilcisi olarak düşünüldüğü sonucuna varılır. (Ziya Gökalp, 2016, 65). Bu anlatılanların bir kısmının bugünün bilgilerine göre kabul görmesi mümkün olmasa da bu durum, yukarıda belirtildiği üzere, Gökalp'ın bu alanın öncü bilgini olduğu gerçeğini değiştirmez.

Dil öğretimi konusu da bir sorun olarak ele alınmış ve çeşitli yazılarda konuyla ilgili düşünceler belirtilmiştir. *Maarif Meselesi* başlıklı yazıda önemle üzerinde durulan bu konudaki düşünceleri kısaca şöyledir:

Bilhassa lisan tedrisinde gayet fena usuller takip edilmektedir. Çocuklara lisanımızda yaşamaya hakkı olmayan birçok Arapça ve Acemce lügatler ve terkipler ezberletiliyor. Millî harsımızın en kolayca keşfolunacak sahası lisanıdır. Lisanda hangi kelimelerin müessesese, hangilerinin mensuha (hükümsüz) yahut pest-zinde (arta kalan) olduğunu gayet kolay temyiz edebiliriz (belirleyebiliriz). Bugün lisani marifetimiz gençler arasında vazih (açık) ve muayyen (belirli) bir surette teessüs etmiş (kurulmuş) gibidir. Fakat maatteessüf (maalesef) hâlâ mekteplerde lisan ve edebiyat tedris edenlerden birçoğu Osmanlıcanın üç lisanıdan mürekkep olduğu kanaatindedir. Artık Arapça veya Acemce Türkçenin muavini olarak değil, müstakil lisan olarak tedris edilmelidir. (Ziya Gökalp, 2019, s. 218)

Ziya Gökalp gibi bir bilgin doğup büyüdüğü kentin kimliği konusundaki tartışmalara kayıtsız kalamazdı ve yazılarında konuyla ilgili pek çok araştırma yaptığı anlaşılıyor. Ona göre Diyarbakır'da yaşayan insanlar Selçuklular, İnalğulları ve Artuklular çağından beri Türk'tür. Bölgeye sonradan Harezmi Türkleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri de gelmiş, bölgeyi bütünüyle Türk yurdu yapmışlardır. Bunun en önemli kanıtı da bölgede derlenen masallar, türküler, ata sözleri gibi halk edebiyatı ürünleridir. Ona göre milliyetin belirlenmesi keyfi olmamalı, bilimlik araştırmalara dayanmalıdır. Karadeniz halkına Laz, bütün Suriyelilere ve Iraklılara Arap, bütün Rumeli halkına Arnavut denmesi ne kadar yanlış ise ondan daha büyük bir yanlış doğu illerinde yaşayan herkese Kürt denmesidir. Gökalp, konuyla ilgili şu değerlendirmeyi yapar:

O zamana kadar kendimi hissen Türk sanıyordum. Fakat bu zannım ilmî bir tahkikata (araştırmaya) müstenit (dayalı) değildi. Hakikati bulabilmek için bir taraftan Türklüğü, diğer cihetten Kürtlüğü tetkike başladım. Evveleminde (öncelikle) lisanıdan başladım. Diyarbakır şehrinde, ana lisan Türkçe olmakla beraber, her fert biraz Kürtçe de bilir. Lisandaki bu ikilik iki suretten biriyle izah edilebilirdi: Ya Diyarbakır'ın Türkçesi, bir Kürt Türkçesiydi yahut Diyarbakır'ın Kürtçesi bir Türk Kürtçesiydi. Lisanî tetkiklerim gösterdi ki Diyarbakır'ın Türkçesi Bağdat'tan ta Adana'ya, Bakü'ye, Tebriz'e kadar imtidat eden (uzanan) tabii bir lisanıdan yani Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türklerine mahsus bulunan Azerî lehçesinden ibarettir... (Ziya Gökalp, 2023, s. 145).

Yazının devamında doğu kentlerinin Osmanlı yönetimi dolayısıyla Türkçe konuşuru olduğu düşüncesinin de doğru olmadığı, bölgede konuşulan Türkçenin bölgenin doğal dili olduğu üzerinde durulmuştur.

Yaşadıkları konargöçer hayat dolayısıyla Türklerin çeşitli uluslar içinde asimile olmaları konusu da Ziya Gökalp'ın ilgi alanındadır ve önemle üzerinde durduğu konulardan biridir. Ona göre Babür ile Hindistan'a giden Türkler orada asimile olmuşlar ve Urdu dili adıyla bir dil oluşturmuşlardır. Bilindiği üzere günümüzde Pakistanlıların dili, bu adla anılmaktadır. Türkler, Mısır'da ve Kuzey Afrika'da ise Araplaşmıştır. Gökalp, *Musahabe: İstimlâl* başlıklı yazısında asimile olan Türk boylarından söz eder ve Anadolu'nun güneydoğusu ile Suriye'nin ve Irak'ın özellikle kuzey bölgelerinde Araplaşan ve Kürtleşen Türk aşiretlerini, Oğuz boy adlarıyla da ilişkilendirerek tek tek sayar. (Ziya Gökalp, 2023, s. 150).

Yukarıda yer yer üzerinde durulan terim konusu *Küçük Mecmua*'da yayımlanan birkaç yazıda özellikle ele alınmış ve bu yazılar *Lisan ve İstilah Yazıları* adıyla bir araya getirilmiştir. Bu yazılarda ölü sözcüklerin diriltilmesinin mümkün olmayacağı belirtilmiş ve bunlara örnek olarak *tanık, gözgü, sayrı* sözcükleri verilmiştir ancak tanık sözcüğü bugün canlanmış olarak dilimizde kullanılmaktadır. Bu durum, yargıların zaman içinde değişebileceğinin bir örneğidir. Yazı dilimizde eksik olan sözcüklerle ilgili düşüncelerini iki maddede şöyle açıklar:

1. Millî tabirlerdir. Yazı lisanı, konuşulan halk lisanına uygun değilse millî değildir. İstanbul'da ve Anadolu'da konuşulan birçok tabirler ve tabir-i mahsuslar (özel deyimler) vardır ki yazı lisanımızda kullanılmıyor. Bunların yavaş yavaş keşfedilerek yazı lisanımıza alınması lisanımızın millileşmesini temin eder. 2. Beynelmilel (evrensel) kelimelerdir. Bir millet hangi medeniyet zümresine, hangi beynelmileliyet mensup ise, onun bütün mefhumlarını (kavramlarını) ifade edecek hususi kelimelere malik olması lazımdır. Türkler, şimdi Avrupa medeniyetine girdiklerinden, Avrupa mefhumlarını ifade edecek kelimelere muhtaçtırlar. (Ziya Gökalp, 2023, s. 280).

Yeni bir uygarlık çevresine giren Türklerin bu uygarlığın getirdiği kavramları nasıl karşılayacakları ciddi bir soru ve önemli bir sorundur. Gökalp bu konuyu değerlendirirken Türkçenin imkânlarını dikkate alır ve aynı yazıda "Yeni Türkçe, lisanımızı yalnız fazla kelimelerden ve terkiplerden kurtarmakla vücuda gelmez. Asrî mefhumları ve yeni duyguları, yeni aletleri ifade eden ne kadar Avrupalı kelimeler varsa hepsinin karşılıklarını meydana getirmek lazımdır." diyerek hem dil sanatçıları hem de dil bilginleri tarafından yerine getirilmesi gereken bir görevi hatırlatır.

Türk tarihiyle ilgili yazılarında sık sık dile başvurur ve dil araştırmalarından yararlanır. Bu tür yazılarında çok üzerinde durduğu konulardan biri, Türk boy adlarının yapısıdır. Ortak eklerle türetilen adlardan hareketle birtakım sonuçlara ulaştığı görülür. İlk sesleri ortak olan, son sesleri ortak olan, ön kısmı ya da son kısmı ortak olan adlar bir araya getirilerek yorumlar yapılır. Pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da ilk çalışmaların Ziya Gökalp'a ait olduğu söylenebilir.

Yukarıda belirtildiği üzere Gökalp'ın son derece yalın dil kullandığı yazı türlerinden biri, sürgün yıllarında eşine ve çocuklarına yazdığı mektuplardır. Ailesine yazdığı mektupların bir araya getirildiği eserin giriş bölümünde başka bazı mektuplardan da söz edilip birkaç örnek verilmiştir. Bunlardan biri, Malta'dan Zekeriya Sertel'e yazdığı mektuptur. Bu mektupta da dil konusuna değindiği görülür: “*Mesela ibadet-i âmme olan hutbe ana lisanında okunabilir. Bundan başka camide Mevlid, Miraciye, ilahiler, vaazlar da ana lisan ile eda edilirse halk bunların manasını anladığı için dinî bir vecd duymaları mümkün olur.*” (Tansel, 1965, s. LX) Bilindiği üzere cuma ve bayram namazlarında dinleyenleri bilgilendirmek amacıyla okunan hutbe metinleri, Cumhuriyet'ten önce Arapça idi. Gökalp, hemen bütün çalışma ve yazılarında olduğu gibi burada da toplum yararını gözetmiş ve halka bir şeyler anlatılmak isteniyorsa anlayacağı dille söylenmesi gerektiğine işaret etmiştir. Gökalp'ın bu dileği de Cumhuriyet'i kuranlarca hayata geçirilmiştir. O çağın koşullarında itirazlarla karşılanan bu değişim, bugün hemen bütün toplumca benimsenmiş ve aksi düşünülmez olmuştur.

Eşine yazdığı mektupları “*Vecihe Hanım'a, Sevgili Refikam, Zevcem Vecihe Hanım'a, Sevgili Zevcem, Refikam Vecihe Hanım'a, Sevgili Kerimem, Sevgili Hanımcığım*” hitaplarıyla başlayıp “*zevcin, zevcen, kocan*” gibi sözcüklerle sonlandırır. Kızlarına yazdığı mektuplarda birine yazıyorsa “*Sevgili kızım*”, ikisine ya da üçüne yazıyorsa “*Sevgili kızlarım, Kızım Seniha Hanım'a, Kızım Hürriyet Hanım'a, Kızlarım Seniha, Hürriyet ve Türkan Hanımlar'a*” gibi hitaplarla başlayıp “*Babanız*” sözüyle sonlandırır. Adını ise çoğunlukla “*Ziya Gökalp*”, yer yer de yalnızca “*Gökalp*” olarak kaydeder. Bilindiği üzere “*Gökalp*”, Ziya Bey'e Genç Kalemler dergisini çıkaranlardan biri olan Ali Canip tarafından verilmiş bir müstear addır. Yirminci yüzyıl başlarında Türkçü aydınlarda adlarının arkasında Türkçe ikinci bir ad alma geleneği başlamış ve Hüseyinzade Ali (Turan), Şevket Süreyya (Aydemir), Besim (Atalay) ve benzeri pek çok aydın, soy adı yasası çıktıktan sonra adlarına ekledikleri bu sözcükleri soy adı olarak kullanmışlardır.

9 Ekim 1919 tarihli üç kızına birden yazdığı mektupta henüz çocuk yaşta olan ortanca kızı Hürriyet'e şöyle seslenir:

Yalnız sözler kalbin aynası değildir, yazı da ruhun aynasıdır. Başkasına mektup yazdırıldığı zaman, kitabet yapayım diye söylenen sözleri başka türlü yazar; hâlbuki kalpten gelen sözler aynıyle yazılmalı... Sen kitabet bilmediğin için doğru yazıyorsun. Senin imlânı da öğrendim. Her nasıl yazsan okuyabiliyorum. İmlâyı da konuştuğun gibi yazıyorsun. Kâtiplerin imlâsı da ifadesi de yanlıştır. İnsan duyduğu gibi yazmalı. (Tansel, 1965, s. 53).

Gökalp, henüz çocuk yaşta olan ve yazı yazmayı yeni öğrenen Hürriyet'in satırlarında dil, duygu ve düşünce bağlantısına dikkat çekiyor ve gerçek duyguların ifade edilmesi gerektiğine, dil güzelliğinin samimi duyguların ifadesiyle ortaya çıkacağına işaret ediyor. Yine üç kızının adını üst başlık olarak koyduğu 20 Ekim 1919 tarihli mektubunda büyük kızlarından şu istekte bulunuyor: “*Mini mini Türkan konuşmaya, yürümeye başlamış. Ona Türkçe dualar öğretiniz. Küçük ellerini göğe kaldırsın. Sevgili Tanrı'mıza yalvarsın!*” (Tansel, 1965, s. 62). Eşine yazdığı mektuplarda sürekli ona metanet ve sabır öğütler, hasta olmamasını, kendine dikkat etmesini, sağlam durmasını ister, ailesinin ayakta kalabilmesinin buna bağlı olduğunu belirtir; kızlarına ise bir eğitici gibi davranır, onları yetiştirmeye, yönlendirmeye çalışır. 6 Kasım 1919 tarihli, üç kızının adını sayarak yazdığı mektup bu konuda güzel bir örnek oluşturur:

Bugün her Türk'e Fransızca, İngilizce gibi lisanlardan birini bilmek lazımdır; çünkü ilme dair kitaplar henüz lisanımızda kafi derecede yok. Bu lisanlardan birini bilmeyen ne ilimde ne edebiyatta ne de başka bir hünerde ilerleyemez. Biz medeniyetçe Avrupalı, harsça Türk olmalıyız. Hars; dinî, ahlâkî, bedîî duygularla lisanı ibarettir. Hars, halktan alınır. Bundan dolaydır ki eski yazı dilini bırakarak şimdi halkın konuştuğu gibi yazıyoruz. Yeni hikâyelerimizi halkın masallarından, yeni şiirlerimizi halkın koşmalarından çıkarıyoruz. Millî musikimiz de halk musikisinden, yani türkülerinden çıkacak...” (Tansel, 1965, s. 79).

Her mektubunda çocuklarının eğitiminden söz eder ve dikkat edilmesi gereken konular üzerinde ısrarla durur. Bu konulardan biri de dil eğitimidir. Türkan konuşmayı yeni öğrenmektedir ve dil öğrenimine özen gösterilmesini ister:

Mini mini Türkan hepinizi eğlendiriyor; fakat onu çok tuhaflığa alıştırmamalı. Sonra ciddiyetsiz olur. Onunla konuşurken çocuk lisanıyla söz söylemeyiniz. O, koko söylese de siz çokolata söyleyiniz. Her sözün doğrusunu öğrensin. Birtakım çocuklara çocuk diliyle söyledikleri için kelimeleri hep yanlış işite işite dilleri peltek yahut kekeme olmuş... Ona doğru Türkçe söyleyin ki lisanı düzgün olsun. (Tansel, 1965, s. 171).

Gökalp'a göre Türkiye, Avrupa medeniyetine girmek zorundadır ancak kendi kimliğini korumak şartıyla. Büyük kızı Seniha Hanım'a yazdığı bir mektupta konuya şöyle değinir: “*Avrupa medeniyetine girerken millî harsımızı muhafaza etmeliyiz. Yani Türk ve Müslüman kalmak, dinimizi ve millî ahlâkımızla millî bedîyyat ve lisanımızı muhafaza etmek şartıyla Avrupalı olmalıyız. İşte Türkçülük budur. Türkçülük geriye gitmek değil ileriye gitmektir, fakat şahsiyetimizi muhafaza ederek...*” (Tansel, 1965, s. 437).

Eşine yazdığı bir mektupta uzaktan birbirini anlamaktan söz eder ve Avrupalıların bu durumu belirtmek üzere telepati sözcüğünü kullandığını söyledikten sonra bu kavramın Türkçe karşılığının “*uzaktan duyuşma*” olduğunu belirtir. Gökalp, bugün bile Fransızcası kullanılan sözcüğü, Türkçe oldukça güzel bir tamlama ile karşılamış ancak ne yazık ki bu söz birliği dile yerleşme ve yaşama şansı bulamamıştır. Seniha Hanım'a yazdığı bir mektupta çocuklarında görmek istediği Türkçe bilincinin düzeyi ile ilgili düşüncelerini

öğreniyoruz: “*Türkan benden her çiçeğin adını soruyor. Hem de adları Türkçe olmalı diyor. Hürriyet de diyor ki dünyada her ne varsa mutlaka Türkçe bir adı vardır...*” (Tansel, 1965, s. 492). Sürgündeki Gökalp, çocuklarının yanında olduğunu hayal ediyor ve onlarla bu cümlede belirtilen sohbet söz konusu oluyor. Her mektubunda bir eşin ve babanın eşine ve çocuklarına büyük özlemi yansıyan Gökalp, daha önce de ailesinden ayrılıklar yaşamış, sürgünler ve mahkumiyetler çekmiştir. Mektuplarında yer yer bunlar da dile getirilir. Hürriyet adlı ortanca kızı, henüz bebek iken ayrılmışlar ancak bir araya geldiklerinde çocuk hiç yabancılık çekmemiş. Gökalp bu durumu, Diyarbakır ağzından kullanılan ve tarihî metinlerde sıkça karşılaşılan ve yavuklu sözü ile aynı yuvadan olan “yavukmak” (yakınlık duymak, yakınlık göstermek) sözüyle ifade eder. Gökalp, bugün yazı dilince unutulmuş olan Türkçenin bu güzel sözcüğünün Diyarbakır ağzında yaşatıldığını haber verir.

Sonuç

Bilindiği üzere Ziya Gökalp’ın son eseri ölümünden bir yıl önce, 1923’te yayımlanan, pek çok çalışmasının ve düşüncelerinin özeti sayılabilecek *Türkçülüğün Esasları*’dır. Eserde “*Lisani Türkçülük*” ana başlığı ve altı alt başlıkta konu işlenmiş, son alt başlıkta “*Lisani Türkçülüğün Umdeleri*” ortaya konulmuş ve konu on bir maddede özetlenmiştir. Yazıya sonuç olması amacıyla bu maddeler sadeleştirilerek özetlendi:

1.Millî dilimizi oluşturmak için Osmanlı dilini yok sayarak halk edebiyatına temel işlevi gören Türk dilini olduğu gibi benimseyip İstanbul halkının ve özellikle İstanbul hanımlarının konuştukları gibi yazmak.

2.Halk dilinde Türkçe eş anlamlısı bulunan Arapça ve Farsça sözcükleri atmak.

3.Halk diline geçmiş ve halkın dil zevkine göre değişmiş, eskilerin galatat dedikleri alıntı sözcükleri Türkçe saymak.

4.Yerlerine yeni sözcükler geçmiş ve artık kullanılmaz olmuş Türkçe sözcükleri diriltmeye çalışmamak.

5. Yeni terimler için öncelikle halkın diline başvurmak, bulunmadığı takdirde türetme yoluna gitmek, bu da olmuyorsa terkipsiz olmak koşuluyla Arapça ya da Farsçadan almak veya Batı dillerinden olduğu gibi almak.

6.Türkçede Arapça ve Farsçanın kapitülasyonları kaldırmak ve bu iki dilin çekimli biçimlerini, eklerini, tamlamalarını dilimizde kullanmamak.

7.Türk halkının bildiği ve kullandığı her sözcüğü Türkçe saymak.

8.İstanbul Türkçesi, bütün yönleriyle Türkçenin esasıdır, bu yüzden dil birimlerinin başka Türk lehçelerinden alınmasına gerek yoktur ancak bu lehçelerin derinlemesine incelenmesi gerekir.

9.Türk uygarlığına ait eski eserler incelendikçe dile eski Türkçe pek çok sözcük girecektir, bunları, ölü sözcüklerin dirilmesi olarak düşünmemek gerekir.

10.Sözcükler, karşıladıkları anlamların tanımları değil, işaretleridir. Sözcüklerin anlamları, türemişlerini bilmekle anlaşılır.

11.Yeni Türkçenin bu esaslar çerçevesinde bir sözlüğü, bir de dil bilgisi yazılmalı ve bu kitaplarda yeni Türkçeye girmiş olan Arapça ve Farsça sözcüklerin ve tabirlerin yapıları ve tamlamaların oluşmasıyla ilgili bilgiler dilin fizyolojik kısmına değil türetme kısmına alınmalıdır. (Ziya Gökalp, 2023, s.110)

Kaynakça

- Horch, M. (2011). *Avrupa'da milli uyanış* (çev. Ayşe Özdemir), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Öksüz, Y. Z. (1995). *Türkçenin sadeleşme tarihi genç kalemler ve yeni lisan hareketi*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara.
- Özakpınar, Y. (2019). Ziya Gökalp'ta kültür ve medeniyet kavramı, *Millî Mecmûa*, Ocak-Şubat 2019, s. 6, İstanbul.
- Tansel, F. A. (1977). *Ziya Gökalp Külliyyatı-1 Şiirler ve Halk Masalları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tansel, F. A. (1965). *Ziya Gökalp Külliyyatı II Limni ve Malta Mektupları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türk, V. (2023). *Türkçülüğün ve halkçılığın mürşidi Hüseyinzade Ali Turan Bey*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayını, İstanbul.
- Ziya Gökalp (2016). *Millî tettebbûlar mecmuası yazıları* (Haz. Ali Duymaz), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Ziya Gökalp (2018). *Küçük mecmua yazıları* (Haz. Ali Duymaz), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Ziya Gökalp (2019). *Genç kalemler ve Türk yurdu yazıları* (Haz. Ali Duymaz), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Ziya Gökalp (2019). *İslam Mecmuası ve Muallim Mecmuası yazıları* (Haz. Salim Çonoğlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Ziya Gökalp (2023). *Küçük Mecmua yazıları* (Haz. Ali Duymaz), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Ziya Gökalp (2023). *Türkçülüğün Esasları*, Töre-Devlet Yayınevi, İstanbul.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlıdır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.